

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

JANUARI
1949

ONDER REDACTIE VAN:
J. VAN STAVEREN

22e JAARGANG
Nº 1

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: W. DE ZWIJGERSTR. 8

MEDEDELINGEN UIT DE VERENIGING.

Het Bestuur brengt hierbij ter kennis van de leden, dat in de huishoudelijke vergadering van 28 December j.l. de voorstellen tot Statutenwijziging niet in stemming konden worden gebracht, daar het in artikel 10 der Statuten voorgeschreven aantal leden niet aanwezig was.

In verband hiermede nodigt het Bestuur de leden uit opnieuw in vergadering bijeen te komen op

Dinsdag 18 Januari 1949 om 19.30 uur

in een der zalen van het gebouw der Rijksuniversiteit, Domplein te Utrecht.

Het is de bedoeling dat in deze vergadering gestemd zal worden over bedoelde Statutenwijzigingen, vermeld in het Maandblad van November/December 1948, met dien verstande, dat in de eerste wijziging door een drukfout artikel 2 in plaats van artikel 3 werd genoemd, hetgeen hierbij wordt geredificeerd, alsmede dat het Bestuur op grond van in de vergadering van 28 December 1948 gehouden beschouwingen, in de voorgestelde wijziging van artikel 1 een amendement heeft aangebracht, t.w. dat aan het tweede lid van dit artikel worde toegevoegd, in het woord „verspreiden”: . . . . „alsmede daarmede samenhangende belangen te behartigen”. Tevens zag het Bestuur zich gaarne gemachtigd om zodanige nadere wijzigingen aan te brengen als voor het verkrijgen der Koninklijke Bewilgiging eventueel zullen worden geëist.

Het is het Bestuur een genoegen de leden tevens uit te nodigen tot het aanhoren van een lezing, welke het Bestuurslid Mr. J. W. C. van Campen, Archivaris der gemeente Utrecht,

bereid is na afloop van de vergadering te houden. Mr. Van Campen stelt zich voor te spreken over het onderwerp:

„Fundaties, Vrijwoningen en Preuves te Utrecht”.

Moge een groot aantal belangstellenden het gehoor van den spreker vormen!

Utrecht, 3 Januari 1949.

Namens het Bestuur:

A. N. L. OTTEN, voorzitter.

Th. A. HOOG, secretaris,
(Drift 17).

EEN WOORD VAN DANK.

Nu aan het hoofd van het Maandblad de naam van G. A. Evers is verdwenen past het om een woord van dank te spreken voor het vele werk, dat hij ook door het voeren van de redactie van het verenigingsperiodiek voor Oud-Utrecht en daarvoor voor de stad onzer inwoning heeft gedaan. Niet alleen, dat hij het blad redigeerde, hij droeg ook zelf een zeer groot aantal artikelen bij. Ontelbaar is het aantal bijdragen, dat getekend met een enkele E. of ondertekend met zijn volle naam van zijn werkzaamheid getuigt. De vereniging kan hem daarvoor niet dankbaar genoeg zijn en zij kan slechts de hoop uitspreken, dat nu zijn naam als redacteur verdwenen is, zijn signatuur nog onder menig artikel zal mogen prijken.

KOMT U OOK UIT UTRECHT?

„Waar”-zeggen. Een kwestie van klemtoon. Op, aan of in?

Dezer dagen liet ik mij scheren in een kapperszaak te Breda. Met de bediende sprak ik over het weer, over Indonesië, over de verkiezingen; toen mijn baard verdwenen was en ik de foienpot gespekt had, zeide de volgeling van Figaro tot mijn verbazing:

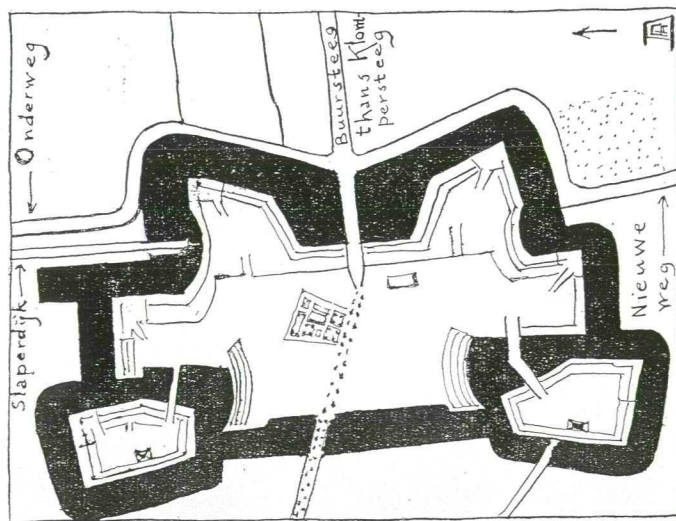
„Nu gaat U zeker weer naar Utrecht terug!” Ik informeerde terstond, waarom hij mij een Utrechts domicilie toekende en het bleek, dat hij mij reeds na tien minuten herkend had als een Utrechter door mijn woordkeus en de uitspraak van bepaalde klinkers, in het bijzonder van de A.

Inderdaad, een rasechte Utrechter spreekt zijn Nederlands zodanig, dat men hem daaraan herkennen kan. Nu bedoelen wij

en in artikelen in het blad „De Vallei” onder de titel „Alarm in de venen” hebben wij „de sobere ende miserable” toestand geschetst waarin vooral Oost-Utrecht omstreeks 1585-1590 verkeerde.

Van de Achterhoek uit belaagden de Spanjaarden de Veluwe, Utrecht en Holland. Telkens ondernamen zij „raids” plunderend, dodend en brandschattend, vooral na het verraad van Stanley, die Deventer, en York, die de schansen voor Zutphen aan de vijand over-

Het fort aan de Buur- of Klompersteeg (De Batterij) in 1786. De met bomen omzoomde weg in het verlengde van de Buursteeg voert naar De Schalm. Bij vergelijking met de huidige toestand blijkt dat de wettelijke helft met beide flanken en redoutes het best bewaard bleef. Het gedeelte langs de Nieuwe weg is het meest gehavend.

gaf, waardoor de Spanjaarden dorpelingen en vee zelfs tot onder de wallen van Utrecht, ³⁾ durfden wegslepen!

Om een bezetting van Midden- en West-Nederland te beletten, zon men op mogelijkheden om de moerassige Gelderse Vallei in een verdedigingslinie op te nemen. Van Rheden naar Amersfoort zou een wal gelegd worden met vier schansen. Het was in de tijd dat de italiaanse vestingbouw met zware bekleedingsmuren plaatsmaakte voor het oud-nederlandse stelsel met aarden wallen, geheel berekend op ligging in laag terrein. ⁴⁾ Door de toenmalige artillerie waren deze wallen nauwelijks te vernielen in tegenstelling tot muren, die bij instorting tevens de gracht dempten. De geschoten kogels smoorden in de wal zonder dat deze zijn weerstandsvermogen verloor. ⁵⁾ Van de vier schansen kwam alleen die te Woudenberg gereed.

³⁾ J. Presser e.a. De tachtigjarige oorlog 1948³, blz. 82.

⁴⁾ Atlas a.w. Algemene inleiding, blz. 2.

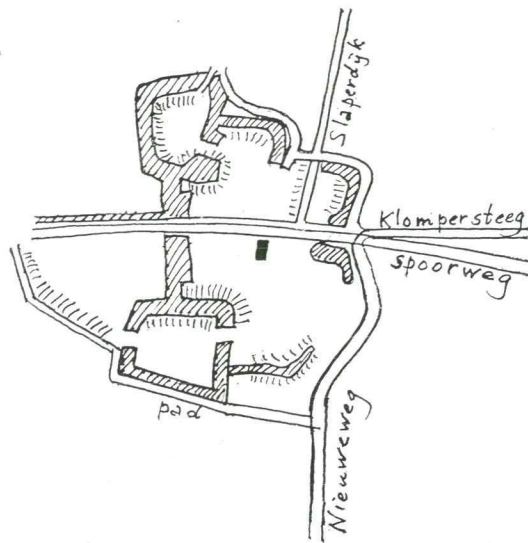
⁵⁾ Ibidem. Ook J. W. Wijn, Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits, Utrecht 1934.

In 1629 ontstond dezelfde situatie: spaans-duitsse troepen aan de IJssel, Midden-Nederland en Holland bedreigd. Ook toen weer plannen tot het doen maken van een „lantweer tot stuytinge van de vijant in cas sij die IJssle quame te passeren.” ⁶⁾

In een brief ⁷⁾ van die strekking d.d. 18 juli 1629, die gedeputeerde staten van Utrecht aan Ernst Casimir, een der bevelhebbers van het staatsse leger, schreven, komt een beschrijving van de Vallei voor, die ons een voorstelling helpt vormen van de toestand destijds. Aan de Grebbe, begint de brief, was een aanvang gemaakt met verdedigingswerken om de doorgang daar af te grendelen. Gedeputeerden vragen krijgsvolk om de werklieden te beschermen.

Van de Grebbedijk tot aan het huis Harselo vond men „meest leege drassige hoylanden” en van daar tot Veenendaal „leege in accessible (ontoegankelijke) uitgegraven ende gebroocken Veenlanden.” Alleen bij de Emmikhuizenberg verleende een harde weg toegang naar het westen.

Daar moest een fort komen „ende die Emmickhuyserberch die daerover commandeert getrancheert” d.w.z. in de berg moest een schans gegraven worden, want van die hoogte kon men de weg be-

Fort aan de Buursteeg, huidige toestand

strijken. Daarna volgden de Ginkelse Venen, ook uitgegraven en ontoegankelijk, behalve langs twee of drie wegen van Scherpenzeel en Emmikhuizen komend, binnen te dringen. Van Ginkel langs Woudenberg om Amersfoort heen naar de Eem, drie à vier uur gaans, moesten sterke schansen gebouwd worden.

⁶⁾ J. P. de Bordes, De verdediging van Nederland in 1629, Utrecht 1856, blz. 103.

⁷⁾ Ibidem.

buizen graaft, werkt *in* de Biltstraat. De rest loopt, fietst of staat *op* de Biltstraat.

Bij singels of grachten bestaat geen misverstand. Men loopt op de Oude Gracht. Natuurlijk kan men *in* de Oude Gracht gaan lopen, maar dan krijgt men natte voeten. Ook bij wegen behoeft men geen handleiding te gebruiken, want daar wordt altijd „op” gebruikt: op de Biltseweg, op de Amsterdamse straatweg, op „het” Steenweg en op „het” Springweg.

Typisch Utrechts is ook de uitspraak van Hamburgerstraat. Een vreemdeling zal in zijn argeloosheid vragen naar de Hamburgerstraat, met de klemtoon op de ham.

„O, U bedoelt de Hamburgerstraat”, antwoordt de Utrechter, met de klemtoon op burg.

Waarom? Ik weet het niet.

Elke vreemdeling spreekt over Jutphaas met de nadruk op Jut. Niet alzo de Stichtenaar. Hij heeft het over Jutpháás, en over de Jutpháásseweg.

De familienaam Van Schaik komt in Utrecht zeer veel voor. Mensen die van elders komen, spreken die naam uit gelijk hij daar staat: Schaik. Utrechters doen dat niet. Die hebben het breed-uit over van Schajik, en poten dus een *j* tussen de a en de i. Doen de van Schaiks, die buiten Utrecht wonen, dat ook? Ik ben er benieuwd naar.

Plat Utrechts is niet fraai om aan te horen. Wij hebben het met opzet geheel buiten ons bestek gehouden. Maar reeds aan kleine afwijkingen in zijn spreektaal herkent men de geboren Utrechter, ook al spreekt hij beschaafd Nederlands.

De Bredase kapper vertelde het mij en ik moest hem, na enige zelfcontriële, gelijk geven.

J. G. RAATGEVER Jr.,
in: Utrecht Sticht en Stad.

EEN AANVULLING.

In het Jaarboekje van 1945/1946 droeg dr. J. du Saar een artikeltje bij ter aanvulling van een vroegere bijdrage over „Het Collegium Musicum Ultrajectinum in de laatste honderd jaar”. Hij schreef daarin o.a.: „Het oudstbekende programma van het C.M.U. is dus (voorloopig?) dat van 8 Februari 1840.”

De heer H. J. de Soeten heeft nu bij het doorzien van zijn verzameling programma's een tweetal exemplaren van 1836 gevonden. Zij luiden als volgt:

Programma.
12e en Laatste Zomer-Concert
Woensdag den 31 Augustus 1836.

Eerste Deel.

- Sinfonie van Ries (D.-dur).
Quintet van Reicha, voor Fluit, Oboë, Clarinet, Hoorn en Fagot.
Koor van Panny.
Overture: Gustave ou le Bal Masqué, van Auber.
Tweede Deel.
Overture: Egmont van Beethoven.
Quintet van Reicha.
1ste Overture van Kalliwoda.
De Toonkunst, Cantate voor mannen-stemmen, muziek van J. H. Kufferath.
(4 blz. gedrukt bij L. E. Bosch, gen. 1—4).

Programma
van het Stads-Concert
Zaterdag den 3 December 1836.

Eerste Deel.

1. 5de Sinfonie van L. van Beethoven.
2. Concertino voor de viool, gecomponeerd en uitgevoerd door den Heer T. W. Lübeck te Amsterdam.
3. Overture die Zauberflöte van Mozart.
4. Variatiën voor de viool van M. Singer uitgevoerd door den Heer T. W. Lübeck.

Tweede Deel.

5. Overture Jessonda van Spohr.
6. Variatiën voor de viool, of het Volkslied Wien Neêrlands bloed, enz. gecomponeerd en uitgevoerd door den Heer T. W. Lübeck.
7. Cantate de Toonkunst voor Mannen-stemmen, muziek van den Heer J. H. Kufferath.

De aanvang te 7 ure.

4 blz. gen. 1—4, gedrukt bij L. E. Bosch.

Met deze beide programma's zijn wij derhalve vier jaar verder in de historie teruggegaan. Zijn er lezers die nog oudere programma's weten te vinden dan houden wij ons aanbevolen voor mededelingen daarover.

„HENDRIK VAN ARNHEN”.

Met belangstelling las ik het artikel betreffende Hendrik van Arnhem, „die scriver”, van de hand van de Heer F. Ketner in het maandblad van 31 Augustus 1948.

Aan het einde van zijn betoog komt de Heer Ketner tot de conclusie, dat Hendrik van Arnhem leek zou zijn geweest, aangezien hij burger van de stad Utrecht werd en geen frater werd genoemd.

Nu vond ik één dezer dagen in de 5e Verzameling bijdragen van de Oudheidkundige Kring „de Goude” 1947 blz. 56, de mededeling, dat Hendrick van Arnhem in 1455 benoemd werd tot rector van het Frater-, of Collatiehuis „op” de Jeruzalemstr. te Gouda.

In 1456 werd dit Goudse Fraterhuis opgenomen in het Zwolse Kapittel.

Hendrick van Arnhem regelde de financiën van het Fraterhuis en schreef een overzicht van haar geschiedenis, waarvan het laatste gedeelte niet geheel zou zijn voltooid, of mogelijk verloren is geraakt.

Hier dus ook een schrijver genaamd Hendrick van Arnhem, die echter kennelijk geen leek was.

Alhoewel er wel heel wat jaren liggen tussen het optreden van de Utrechtse — en dat van de Goudse Hendrik van Arnhem, acht ik toch de mogelijkheid wel aanwezig met één en dezelfde persoon te doen te hebben, zodat dan de vermelding van Prof. Bijvank juist zou zijn.

Stellen we nml. de hypothese dat Van Arnhem deel I van de Latijnse bijbel, omschreven in het bovengenoemde artikel van de Heer Ketner, toen hij 21 jaar oud was voltooid, dan zou hij 74 jaar oud zijn geweest toen hij tot Rector van het Fraterhuis te Gouda werd benoemd, wat m.i. voor die tijd toch niet onmogelijk was.

J. M. WESTERHOUT.

Utrecht, 4/12-'48.

NASCHRIFT.

Uit de Kroniek van het Fraterhuis te Gouda, ingeleid en uitgegeven door Dr. A. H. L. Hensen in de Bijdr. en Meded. van het Hist. Genootschap, deel XX, blz. 1—48, blijkt, dat Hendrik Gijsberti de Aernhem in 1456 op zeer jeugdige leeftijd — er is sprake van *hominem simplicem, inexpertum* — tot rector van het Goudse Fraterhuis werd aangesteld, nadat hij reeds in 1455 procurator van dit huis was geworden. Hij zelf schreef deze kroniek in 1483. Hiermede is de identiteit van de Utrechtse en Goudse Hendrik van Arnhem volkomen uitgesloten. Bij het naspeuren van deze gegevens viel mij op, dat in Juni 1395 een Hendrik van Arnhem als student aan de Universiteit te Parijs ingeschreven stond (Archief Aartsbisdom Utrecht, XXVI, blz. 129). Hieruit conclusies te trekken ten aanzien van de Utrechtse Hendrik van Arnhem lijkt mij echter zeer voorbarig.

F. KETNER.

BOEKAANKONDIGING.

Dr. R. van Luttervelt. De buitenplaatsen aan de Vecht. Lochem „De Tijdstroom”, 1948 (278 blz. en 103 afb.).

Het mogen dan al Amsterdamse kooplieden zijn geweest, die hun zomerverblijven in de Vechtstreek hebben ingericht, topografisch valt dit gebied onder Utrecht, en het kan dan ook niet anders of het moet de in de Utrechtse geschiedenis geïnteresseerde tot grote vreugde en voldoening zijn, dat dr. R. van Luttervelt aan deze streek zulk een uitvoerige en rijk gedocumenteerde studie heeft gewijd.

Zijn taak was niet gemakkelijk. De band die de bewoners aan de buitenplaatsen bond was slechts een losse. De eigenaars deden de landgoederen gemakkelijk van de hand en het gevolg was; dat ook de papieren, waarin over de historie van de buitenplaatsen werd gehandeld, veelal zoek raakten. Daarom levert een speurtocht naar archivalische gegevens maar bitter weinig op. En het grootste deel van de kennis die wij omtrent de buitens bezitten is dan ook ontleend aan „De Zegepralende Vecht”, met tekeningen van D. Stoopendaal, een plaatwerk, dat — zo zouden wij althans tegenwoordig zeggen — ten behoeve van het vreemdelingenverkeer werd uitgegeven in het jaar 1719. En verder beperkt de schrijver zich tot de gedrukte en enkele geschreven bronnen, tot tekeningen en tot prenten, „die voor alle buitenplaatsen gelijke taal spreken”.

Er is in de loop der eeuwen heel wat in de Vechtstreek veranderd, maar wat nog altijd de voornaamste karaktertrek van de gespaard gebleven buitenplaatsen is, is het niet bijzondere, het „gewone”.

„Dat neemt niet weg, dat er van de buitenplaatsen aan de Vecht steeds een grote charme is uitgegaan en nog uitgaat. Zij bekoren door hun onopgesmukte, echt Nederlandse eenvoud, door hun dikwijls goede proporties, hun waardigheid en door de fraaie, schoon niet ongeschonden omgeving, waarin zij liggen. Zij spreken een duidelijke taal voor elke liefhebber van oudheden; nog steeds doen zij de bezoeker beseffen, waaraan de Vechtstreek in onze „gouden eeuw” en nog lang daarna haar roem te danken had.”

Tot welke categorie behoorden de bewoners? Dr. Van Luttervelt wijst erop, dat zij afkomstig waren uit de welvarende, werkende klasse van stedelingen, Nietsdoeners trof men er zelden aan. Het aantal Amsterdammers was er zo groot, dat de overigen praktisch gesproken niet meetelden. De schrijver gaat diep in op de vraag waarom de Amsterdamse kooplieden hun huizen in de Vechtstreek bouwden. Oorspronkelijk moet men de oorzaak zoeken in de omstandigheid, dat de tuinen in de stad werden volgebouwd doordat er ruimtegebrek ontstond. Later spreken ook economische factoren een woordje mee en zijn de buitenplaatsen veelal een object van belegging. Het ontstaan van voor langere tijd bewoonbare buitenplaatsen dateert voor Amsterdam uit de zeventiende eeuw.

De eerste patricische familie, die zich aan de Vecht vestigt is de familie Rauwenhoff, die in 1600 het buitenhuis Lix-Boa bij Nieuwersluis liet bouwen.

Er zijn vier soorten van buitenhuizen te onderscheiden: het middeleeuwse kasteel als buitenplaats; de hofstede; het stadshuis-buiten en het buitenhuis naar Frans voorbeeld. Het meest typerende onderdeel van de 17e en 18e eeuwse buitenplaats waren de tuinen en parken.

Vechtvliet — één der illustraties uit het boek van dr. R. van Luttervelt.

(Cliché Nieuw Utrechts Dagblad).

De schrijver bespreekt uitvoerig de verschillende soorten van buitenverblijven, alsmede de onderdelen der tuinen en parken. Hij behandelt de waardering van de Vechtstreek in de 17e, 18e en 19e eeuw, het leven van de bewoners der buitenplaatsen aan de Vecht, en tenslotte geeft hij een karakteristiek der buitenplaatsen.

Een van de veel beoefende liefhebberijen was het kweken van bijzondere bloemen en planten. Vooral Queekhoven, Boom en Bosch en Guntersteyn waren daarvoor bekend. En nog vindt men daarvan de sporen op de verschillende buitens.

Een uitvoerig register en een groot aantal fraaie afbeeldingen completeren dit waardevolle werk, waarin niet alleen tal van bijzonderheden over de Vechtstreek in het geheel en over de buitenplaatsen afzonderlijk, maar ook over de bewoners daarvan worden meegedeeld.